

B A B Y L O N I S C H E
TALMOED

TRAKTAAT SANHEDRIEN
Hoofdstuk 1 en 2

Vertaald en toegelicht door
Jacob Nathan de Leeuwe

DONATEURS

TALMOED SANHEDRIEN

Deze uitgave van Talmoed Sanhedrien kon tot stand komen met financiële steun van velen, onder wie degenen die hieronder vermeld staan. U allen heel veel dank.

Stichting collectieve Maror-gelden Nederland

Adviesbureau voor Bestuur, Beleid en Communicatie
Erik Bachrach
Ruben van Coevorden
Erwin van Deventer
De heer en mevrouw C.W. van Dun-Rijsdam
Andries Hoitsma
H. de Jong
M.R. de Jong
A.M. Laseur
Ernesto Lentze
R.R. van der Meer (Arnhem)
Mevrouw R.M. de Nooijer-Bastien
De heer en mevrouw A.J. Noorland
Mevrouw E.F. Rosenberg
Joop Sanders
Leonard Sanders
Marianne en Herman Spanjaard-Sammels
Jan Veldhuijzen
Jak Verwaal
Wim N van der Weele

Ter nagedachtenis aan mijn grootouders
Ruben en Sophia van Coevorden-de Jong, vermoord in Sobibor.
En mijn grootouders Simon en Mathilde Spiero-van Blijdenstein,
die ik gelukkig wel gekend heb.
'Moge hun zielen zijn opgenomen in de bundel van het
eeuwige leven'.
Ruben van Coevorden

In dankbaarheid:
een wijze en verstandige gemeenschap is dit grootse volk. (Devariem 4:6).
Van: Jakobus Huibert Verwaal,
Zijn ouders: Ernst Verwaal en Ansjette Nisette Verwaal-Verspuij
Zijn kinderen: Esther met Joost, Ruben met David en Benthe
Zijn kleinkinderen: Willem, Hanna, Rebecca en Christine

INHOUDSOPGAVE

Approbaties	11
Persoonlijk voorwoord	19
Inleiding	20
Sanhedrien hoofdstuk 1	31
Sanhedrien hoofdstuk 2	285
Bijlagen	373

APPROBATIE **RABBIJN DAVID BRODMAN**

Hooggeëerde rabbi Jacob,

Ik ben erg onder de indruk van al je vertalingen en verklaringen tot nu toe van Talmoed Berachot, Taäniet en nu Sanhedrien.

Ik vind je een briljante Talmoedverklaarder.

‘Zo mogen ook de geleerden in jouw voetsporen treden.’

Met liefde en met enorme bewondering,

Rav David Brodman, Savyon Israël, זצ"ל

APPROBATIE **OPPERRABBIJN R. EVERS**

Zeereerwaarde en geleerde vriend Jacques, Jacob Nathan de Leeuwe,

Wederom verschijnt er een Nederlands Talmoedtraktaat van jouw hand. Wederom wens ik je mazal tov, proficiat en zegen ik je met de wens dat je het zechoet (de verdienste) moge smaken nog vele traktaten te vertalen en te becommentariëren tot heel Sjas, de hele Talmoed, voor iedereen in Nederland toegankelijk is.

Het sanhedrien was het hoogste orgaan binnen het Joodse volk, enigszins te vergelijken met een Hoge Raad waar de uiteindelijke jurisdictie ligt. Ik vind hierin – met jouw toestemming – aanleiding om iets dieper in te gaan op de vraag hoe het sanhedrien als hoogste vertegenwoordiger en uitlegger van het Jodendom omging met de mensenrechten, een thema dat tegenwoordig hoog op de agenda staat.

Het Jodendom gaat ervan uit dat een maatschappij zonder rechtssysteem geen lang leven beschoren is. Het voorschrift om een systeem van recht en rechtvaardigheid in te voeren geldt voor iedere samenleving, ongeacht de gezindte. De vestiging van een rechtsorde vormt een van de noachitische geboden, die tot de gehele mensheid gericht zijn.

Erkenning van de ander

Artikel 29, lid 2 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens bepaalt dat de uitoefening van mensenrechten slechts beperkt wordt door wetten die het respect voor de rechten en vrijheden van derden beogen te beschermen of bedoeld zijn om de zedelijkheid, openbare orde of het algemeen belang te bevorderen. Erkenning van en respect voor de rechten en vrijheden van derden moet iedereen die rechten voor zichzelf opeist altijd voor ogen staan. Dit leidende beginsel werd reeds in de Talmoed verwoord door Hilleel toen hem door een heiden gevraagd werd de hele Tora te onderwijzen, staande op één voet. Hilleel zei toen: “Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet; dit is de essentie van de wet - de rest is toelichting” (B.T. Sjabbat 31a). Wetgeving is gericht op zelfbeperking. Zelfbeperking is uiteindelijk erkenning en respect voor de eigen rechten. In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens staan veel onderwerpen die ook in de Tora behandeld worden.

Het recht op leven

De Tora beschermt dit recht in Sjemot (Exodus) 20:12: “Gij zult niet moorden” en in Beresjiet (Genesis) 9:6: “Wie ’s mensen bloed vergiet, diens bloed zal door de mens vergoten worden, want naar het beeld G’ds heeft Hij de mens gemaakt.” Met name deze laatste woorden vormen een centraal thema in het Tora-denken. Het houdt in dat de mens gezien wordt als een spiritueel wezen en in staat is tot goeddoen en liefde. Menselijk leven afbreken is daarom hoogverraad aan de Tora. Moord verdrijft de G’ddelijke aanwezigheid uit de wereld. “Hij die een mens doodt, vernietigt een hele wereld” (Sanhedrien 4:5). De jongste ontwikkelingen op het gebied van abortus- en euthanasiewetgeving staan op gespannen voet met de Tora-visie op het leven. In deze tijd wordt de waarde van het leven in brede kring met de mond beleden. Toch staat het leven niet werkelijk hoog in aanzien. Sommige ‘idealisten’ zijn bereid om honderden onschuldige mensen te doden om hun doelen te bereiken. Velen keuren dit af maar kunnen er niettemin ‘begrip’ voor opbrengen. Begrip voor misdaad is delen in het kwaad.

De mens als product van een toevallige evolutie is van weinig betekenis. Maar een mens, gecreëerd door G’d voor een verheven doel, wint aan inhoud. Hier ligt de essentie van de Torabenadering. In het Toradenken is het verbod op doden absoluut van karakter en van G’d gegeven. Maar de geschiedenis leert dat ‘man-made’ overtuigingen tot rechtvaardiging van genocide zonder weerga kunnen leiden, zoals aangetoond in de annalen van de Tweede Wereldoorlog en de oorlog in Joegoslavië.

Tora pacifistisch?

Toch is de Tora niet pacifistisch. Oorlog is soms gerechtvaardigd; strijd werd echter nooit verheerlijkt. De Torabenadering van het oorlogsvraagstuk lijkt paradoxaal. Geweld mag toegepast worden om vrede te bewaren. Vrede staat hoog genoteerd in de Tora-waardenhiërarchie maar onder omstandigheden is geweld een deugd. Dit geeft een verwarrend beeld. Ondanks de grote nadruk op vrede, spreken de klassieke bronnen klare taal: “Wanneer iemand er op uit is U te doden, wees hem dan voor en dood hem eerst” (Sjoelchan Aroech I:329:6). “Wanneer vijandige troepen zelfs maar dreigen aan te vallen, gaat men hun gewapend tegemoet en is het zelfs toegestaan de Sjabbatrust te ontwijken”.

Omtrent de Tora stelt koning Salomo in Spreuken (3:17) dat “al haar paden vreedzaam zijn”. Dit lijkt in schrill contrast te staan tot de oorlogswetgeving, waar zelfs een dreiging serieus genomen wordt en afgestraft moet worden. Zelfverdediging is niet alleen geoorloofd, het is zelfs een plicht.

Waarom werd zelfverdediging gezien als een religieuze opdracht? De Tora en de vertegenwoordigers van de Tora-waarden werden door G'd in de geschiedenis geplaatst om in de loop der tijd bepaalde doelen te bereiken. De menselijke factor is hierbij onmisbaar. “U zijt mijn getuigen, zegt G'd, en Mijn dienaar, die Ik heb gekozen” (Jesaja 43:10). Als volk van G'd zijn hun overtuigingen, moreel niveau en uiteindelijk hun fysieke bestaan een G'dsbewijs.

Een verdedigingsoorlog wordt verplicht omdat de Tora-erfenis levend moet blijven. De Tora eist niet dat wij onze doodsvijanden onvoorwaardelijk liefde betonen. Wel leert de Tora alleen wreedheid en slecht gedrag te haten maar niet de persoon. Ook onze vijanden zijn mensen. De Tora leert te vergeven en te vergeten. Religie verdraagt zich niet met langdurige haatgevoelens; maar dit laat het recht op zelfverdediging onverlet.

Recht op vrijheid

In een wereld, waarin slavernij gewoon was en de motor van de economie vormde, zette de Tora de eerste stappen op weg naar een menselijke maatschappij. Onwettige vrijheidsberoving was een zeer zware overtreding, waarop de doodstraf kon staan. Meer dan 3300 jaar geleden proclameerde de Tora vrijheid voor slaven. In tegenstelling tot de conventies van die tijd, waarin voortvluchtige slaven teruggegeven werden aan meesters, schrijft de Tora vóór dat iedere slaaf, van welke nationaliteit dan ook, die de grenzen van het Heilige Land bereikte, automatisch vrij was om de meest elementaire burgerplichten in acht te nemen.

De Tora kent inderdaad wetgeving op het gebied van de slavernij, maar die is bijzonder humaan. Iemand kon alleen op last van de rechtbank als slaaf verkocht worden indien hij zijn schulden, ontstaan door diefstal, niet kon terugbetalen. Hij werd dan voor maximaal zes jaar verkocht en had gedurende de gedwongen werkperiode niet minder mensenrechten dan een willekeurige andere burger. In feite vormt de slavernijwetgeving een maatregel van reclasering. Als iemand aan lagerwal raakt, belandt hij volgens de Tora niet in de gevangenis – waar hij alleen maar nog meer slechts leert van zijn ‘collega's’ – maar wordt hij door de rechtbank in een goed gezin geplaatst om opnieuw opgevoed te worden in de regels van mijn en dijn en sociale omgangsvormen. Hier steekt de Tora wederom met kop en schouders uit boven alle andere rechtssystemen.

Recht op privacy

Ook met het oog op de privacywetgeving was de Tora haar tijd ver vooruit. De grootste bedreiging van iemands privacy vormen zijn schuldeisers. In het uiterste geval kunnen zij – geheel rechtmatig – het huis van hun schuldenaar binnendringen en laten verkopen wat hun goeddunkt of zelfs het hele woonhuis laten veilen. Zij mogen het recht niet in eigen hand nemen, maar deurwaarders en andere beambten gaan hier over. Alleen in de Tora staat een privacy-beschermende maatregel die zelfs in onze moderne rechtsstaat (nog) onbekend is (Devariem 24:10 e.v.): “Wanneer gij van uw naaste enige schuld te vorderen hebt, zult gij niet zijn huis binnengaan om een pand van hem weg te nemen. Gij zult buiten blijven staan en de man, die u schuldig is, zal het pand buiten bij u brengen”. Dit geldt zowel voor de crediteur als voor

de deurwaarder. De Tora zwakt verantwoordelijkheid voor financiële verplichtingen niet af. Schulden moeten zonder meer betaald worden en insolventie heeft in het Tora-denken dezelfde gevolgen als in het moderne recht. Waar het wel om gaat is de menselijke waardigheid, die in het geding is wanneer vreemden privégebied binnendringen. De Tora schrijft de debiteur voor de eer aan zichzelf te houden. Zelfs een gerechtsdienaar blijft buiten staan om de privacy niet te schenden.

Niet ieder gedrag is in juridische termen te vatten. Ook subtiele vormen van inbreuk op de privacy hebben hun weg gevonden in de discussies van de Talmoed. Bij de vier gedragingen, die volgens Rabbi Sjimon bar Jochai (B.T. Nida 16b) verwerpelijk zijn in de ogen van G'd en onaangenaam zijn in de ogen van de mens, hoort ook het plotseling betreden van andermans kamer, zelfs in het eigen gezin. Rabbi Akiva zei: "Betreed je eigen huis niet onaangekondigd; dit geldt des te meer voor andermans huis" (B.T. Pesachiem 112a). Deze adviezen zijn gebaseerd op een Tora-passage in Beresjiet (Genesis) 3:9. Voordat G'd zichzelf openbaarde aan Adam, vroeg Hij hem 'Waar ben jij?', teneinde hem niet te overrompelen. Een kwestie van goede manieren.

Hoogste vrede

Grosso modo zijn de mensenrechten gericht op herstel van duurzame vrede op ieder niveau van de menselijke samenleving. Maar wat is vrede? Vrede ligt binnen handbereik. Vrede begint bij onszelf. Vrede is de zielsharmonie waarin tegenstrijdige innerlijke drijfveren in harmonie opereren, agressie en liefde een gulden middenweg bewandelen. Rabbi Jitschak Arama (18e eeuw) stelt dat vrede in de zin van 'geen oorlog' de rijkdom van dit begrip tekortdoet. Vrede is iets positiefs, het medium dat mensen met verschillend temperament en tegenstrijdige opvattingen in staat stelt samen te werken voor het gemeenschappelijk welzijn. Individuele deugdzaamheid verduistert in isolatie. Vrede brengt alle individuele inspanning samen en vergroot zijn luister. Daarom is Sjalom, Vrede, een naam van G'd, omdat Hij de hele schepping verenigt.

De mensheid ondergaat een tergend langzame evolutie. Met vallen en opstaan rijpt onze verdraagzaamheid. Oorlog en geweld zijn slechts symptomen van onze existentiële gebrokenheid. De recente internationale ontwikkelingen ondersteunen echter de profetische visie van Jesaja, waarin de mensheid volwassen wordt en toegroeit naar het punt dat 'geen volk meer het zwaard zal opheffen tegen een andere natie en men elkaar geen oorlog meer zal leren'.

Religie roept hoop op, speciaal in onze generatie van gelatenheid en wanhoop. Alleen met een G'dsdienstig vertrouwen op een betere toekomst van uiteindelijke verlossing van alle menselijke tekortkomingen in de dagen van de Messias zullen vele hindernissen en obstakels genomen kunnen worden. Mensenrechten alléén zijn onvoldoende.

Je vriend en bewonderaar,
R. Evers

APPROBATIE **OPPERRABBIJN BINYOMIN JACOBS**

Geachte drs. J.N. de Leeuwe, mijn goede vriend,

Je zet me maar aan het werk! Weer een uitgave van *jouw* Talmoed. Geweldig en imposant. Ik dus aan het werk om een blijk van waardering te schrijven, nadat jij maanden en maanden achtereen de diepte van Sanhedrin bent ingedoken. Zelf leren is geweldig, een sjoer geven is prachtig, maar een vertaling maken waarbij iedere letter, iedere punt en komma moet worden afgewogen, is briljant. En wederom ben je hierin geslaagd.

Wat drijft je dit te doen? Je begaafdheid waarmee je als zoon van je vader en als nazaat van de beroemde Maharal van Praag, rabbi Jehoeha Löwe, bent gezegend?

Ik denk dat je begaafdheid je in de gelegenheid stelt, maar dat je drijfveer een andere is.

Over 15 dagen is het Toebisjwat, Nieuwjaarsfeest der Bomen. Uiteraard is de discussie tussen Beth Sjammaj en Beth Hilleel je bekend. Valt het Nieuwjaarsfeest der Bomen op Rosj Chodesj Sjewat of op vijftien Sjewat?

Ik ben zo vrij om deze discussie te koppelen aan een andere discussie, namelijk aan de vraag hoe de Menora op Chanoeka moet worden aangestoken. Beth Sjammaj wil beginnen met acht lichtjes en vervolgens afbouwen tot we op de achtste dag nog maar één lichtje hebben. Beth Hilleel is de mening toegedaan dat we met één beginnen en op de achtste dag alle acht mogen aanschouwen.

Wat is de kern van hun discussie?

Beth Sjammaj kijkt naar de intentie. Op de eerste dag is er de intentie om uiteindelijk acht kaarsjes aan te steken. Zijn blik is gericht op wat ik van plan ben, waarheen ik wil gaan, wat ik wil bereiken. Beth Hilleel kijkt niet naar de plannen, maar uitsluitend naar hetgeen er bereikt is, de praktische uitwerking.

Op Rosj Chodesj Sjewat zit het Nieuwjaarsfeest der Bomen, dat gekoppeld zit aan volle maan, in de planning en omdat het reeds in het hoofd zit, *Rosj Chodesj*, is het alsof het er al is. Immers: als er een wil is, is er een weg. Maar Beth Hilleel richt zijn blik niet zozeer op de bedoeling, maar concentreert zich op de praktische uitvoering. De vruchten kunnen pas gegeten worden als ze er zijn!

En gelijk Beth Hilleel ga ook jij te werk. Jouw studie van de Talmoed houd je niet in je hoofd, maar maak je toegankelijk voor derden door de indrukwekkende uitgave van nu weer *jouw* Talmoed Sanhedrin. Je hebt weer prachtige vruchten aan Joods Nederland geschonken!

Binyomin Jacobs, opperrabbin

APPROBATIE **RABBIJN DR.NATHAN LOPES CARDOZO,** **JERUZALEM**

De enorme prestatie van Jacob de Leeuwe kan niet overschat worden. Zijn vertaling en verklaring van de Talmoed in de Nederlandse taal is een doorbraak van grote waarde voor het Nederlandse Jodendom en voor allen die iets willen begrijpen van deze hoogst merkwaardige literatuur, die geen evenaring kent.

Het is een klasse op zichzelf waarin de grote grondbeginselen van het Jodendom worden besproken op een manier die in geen enkele andere literatuur bekend is. Nimmer is zij zo actueel als vandaag omdat het elke finesse van het menselijk leven bespreekt. Juist voor onze eigen tijd, met haar enorme morele religieuze, emotionele en juridische problemen, is de Talmoed van de allergrootste waarde.

De Talmoed is de encyclopedie van het Jodendom met dat verschil dat het in het geheel geen gebruik maakt van het alfabet. Het is ook geen boek maar een doorlopende discussie tussen de grootste rabbijnen over een periode van ongeveer vierhonderd jaar, een fel twistgesprek terwijl zij elkaar, tot grote verbazing van de lezer, niet kenden.

Het is een chaotisch complex, waarin alles, maar dan ook alles, wordt besproken en onder de loep wordt genomen, zo dat het zelfs de grootste geleerde verbaasd doet staan.

Het is een grote oceaan waar elk probleem vanuit elke invalshoek wordt belicht, waar fantasie, humor, muziek, logica, kunst, filosofie, meeslepende juridische debatten met uitbarstingen van enorme creativiteit en durf tot hun recht komen. Niets staat op z'n plaats.

Iedereen komt iedereen tegen. De meningsverschillen zijn niet van de lucht. Het springt van de hak op de tak en is daardoor springlevend en een genot voor elke fijnproever. Eerst horen we van een diepgaand debat over schadevergoeding om dan de bladzijde om te draaien en opeens worden geïnformeerd hoe een vrouw haar echtgenoot in de slaapkamer kan verleiden, om even later verder te lezen over de extase en diepgang van het gebed. Er is in het begin geen touw aan vast te knopen, totdat men door krijgt wat hier gebeurt: de beschrijving en openbaring van het leven in al haar schakeringen. Want het leven is geen logische maar een chaotische aangelegenheid, waar we proberen wat regel in te brengen. En dat is wat de Talmoed probeert te doen. Het heeft niets te maken met het Griekse denken waar alles in een methode moet passen en het ene uit het ander logisch moet volgen. De Talmoed heeft haar eigen logica, die vaak ook uit het gevoelsleven voortkomt en soms de logicus voor problemen stelt die bij haar of hem nooit opgekomen waren.

Daarom is haar wijsheid veel groter dan die der filosofen, want de laatsten wonen vaak in 'iron towers' terwijl de rabbijnen in de Talmoed niet alleen geniale denkers waren, maar tegelijkertijd ook landbouwers, zakenlieden, winkeliers en doctoren die het ware *down to earth*-leven dus beter kenden.

Zulk een werk in het Nederlands te vertalen en leesbaar te maken is een kunst van de eerste orde. Dit is Jacob de Leeuwe gelukt. Een prestatie die weinigen hem na zullen doen. Moge Jood en niet-Jood genieten van dit voortreffelijke werk.

Rabbiijn Nathan Lopes Cardozo

APPROBATIE **RABBI I. VORST**

Beste Jacques/Jacob,

Hopelijk ontvang jij dit schrijven in goede gezondheid. Het betreft mijn bijdrage voor het eerste deel van Masechet Sanhedrien. Kol Hakawod. Het betreft nog veel meer mijn waardering voor jouw moedige Talmoedische creaties.

Het sanhedrien en de twee takenpakketten

'Tora tsiwa lanoe Mosje; mora'sja kehillat Ja'akov – Mosje gebood ons de Tora; deze is een blijvend erfgoed van het Joodse volk.' Het is de eerste zin die ouders hun kind moeten leren zodra het begint te praten.

'Sjema Jisraël, HaSjem Ellokeenoe, Hasjem echad' – Hoor Israel, HaSjem is onze G'd; Hasjem is één.' Dit is de tweede zin. Zo schrijft de Halacha voor. Vreemd eigenlijk.

Zou een omgekeerde volgorde niet logischer zijn? Om met de zin 'Sjema' te beginnen, de zin die ons geboden is tweemaal daags, 's avonds en 's morgens, uit te spreken, samen met de zin waarmee wij – als climax aan het eind van Ne'iel – de vijfdelige Jom Kipoer-dienst besluiten en samen met de zin die wij naar wij hopen als laatste zullen uitspreken aan het eind van ons aardse leven?

Een antwoord op deze vraag: De zin van 'Sjema' is geen vrijbrief voor theologen, voor filosofen en voor ons, waarin deze en wijzelf mogen bedenken wat met 'HaSjem' en wat met 'Ellokeenoe/Elokiem' wordt bedoeld. Nee, Mosje gebood ons de Tora samen met en volgens de uitleg zoals hij die van G'd had ontvangen, te lezen inclusief wat met 'HaSjem' en met 'Ellokeenoe/Elokiem' wordt bedoeld. Vandaar deze zinsvolgorde.

De Tora van G'd ontvangen. Beginnend – op enkele uitzonderingen na – tijdens de G'ddelijke Openbaring op/bij de berg Sinai. Als samenvatting in de Asèrèt Ha'di'brot – de Tien Uitspraken. Geformuleerd in 620 letters.

620 = 613 + 7. Een aanduiding/verwijzing naar de 613 voorschriften van het Joodse 'Takenpakket' plus het 7-voudige 'Takenpakket' van de niet-Joodse mensheid, de noachieten.

Mosje krijgt opdracht een college te vormen, bestaande uit zeventig personen en hijzelf. Dit college krijgt van G'd de opdracht om op grond van de Tora – de Schriftelijke Tekst met de Mondelinge Uitleg daarvan – leiding te geven en ervoor te zorgen dat ieder mens – zowel de Joodse mens als de noachitische – zich aan zijn/haar Takenpakket zal houden. Het is de 'geboorte' van het sanhedrien. Bevoegd voor de hele mensheid.

Dat houdt onder meer in verantwoordelijkheid voor elkaar te dragen. Verantwoordelijkheid, zowel voor 'leden' van de eigen Takenpakket-groep als voor 'leden' van de andere Takenpakket-groep! Elkaar over en weer stimuleren zich aan het eigen Takenpakket te houden en te laten weten wat die taken zijn.

•••••

U, geachte Talmoedist De Leeuwe en goede vriend Jacques/Ja'akov Nathan – zoon van uw bijzondere ouders, vrienden van mijn vader opperrabbijn L. Vorst en rebbetsin mevrouw S. Vorst-Weyl, allen zichronam liv'racha – bent evenals ik Rotterdammer van geboorte. Wij zijn de mannen van 'geen woorden, maar daden'; van 'niet alleen theorie, maar ook praktijk'. Daarom laat ik hier in het kader van de bovengenoemde wederzijdse verantwoordelijkheid een opsomming volgen van de zeven noachitische wetten. Het is een opsomming die, naar ik mij meen te herinneren, geformuleerd is door de bekende ex-verzetsstrijder, oprichter van het Cheider – en nog veel meer – Uri Jehuda (Adje) Cohen z.l.

SANHEDRIEN

HOOFDSTUK 1

bedoeling van de Misjna. Het gaat in de discussie over het geval waarin iemand een wild dier al had gedood voordat de rechtszitting kon plaatshebben. Het gaat dan over de prioriteitsstelling. Ten eerste: beëindiging van risico en gevaar (rabbi Eliëzer) en ten tweede: handhaving van de rechtsorde (rabbi Akiva).

•53. Dit is het groot sanhedrien. Iedere stam kon een gerechtshof bestaande uit drieëntwintig rechters (klein sanhedrien) hebben, doch alleen na toestemming van het hoogerechtshof (groot sanhedrien) uit Jeruzalem. De Misjna spreekt hier over het groot sanhedrien, bestaande uit eenenzeventig rechters dat zitting heeft op het tempel terrein in de 'kamer van de gehouwen steen' (*lisjkat hagaziet*, לשכת הגזית) in het voorhof van de tempel.

•54. Een 'veroveringsoorlog' (*milchemet hasjichroer*, מלחמת השחרור) in het kader van het in bezit nemen van *erets Jisraël*, het 'land Jisraël', ten tijde van Jehosjoea de zoon van Noen. Het joodse volk had de plicht door middel van oorlog het land Kenaän, het aan Abraham, Jitschak en Jaäkov beloofde land op de zeven volkeren te veroveren. De *milchemet hasjichroer* heeft hiermee, evenals de onafhankelijkheidsoorlog van de joodse staat in 1948 en de *Jom Kipoer* oorlog in 1973, het kenmerk van een *milchemet mitsva*, een 'oorlog in overeenstemming met de opdracht' (van God), omdat het joodse volk werd aangevallen en waarvoor geen toestemming van het groot sanhedrien nodig is. Ook geldt dit voor de strijd tegen Amalek na de uittocht uit Egypte (zie Exodus, *Sjemot* 17:8-16 en Deuteronomium, *Devariem* 25:17-19), welke zich voortzet in de geslachten, de strijd van Saul, *Sjaael* tegen Agag, de koning van de Amalekieten die hij niet, maar Samuel, *Sjmoeëel*, wel volbracht (I Samuel, *Sjmoeëel alef* 15). De *midrasj* vertelt dat Agag, toen hij in handen van *Sjaael* was, nog een kind kon verwekken. Uit de nakomelingen van dit kind zou later o.a. *Haman*, de Agagiet voortkomen (zie *Esther* 3:1).

•55. De stad Jeruzalem heeft een bepaalde graad van 'gewijdheid' (of 'bijzonderheid') (*kedoesja*, קדושה). Maar de 'bijzonderheid' (*kedoesja*, קדושה) van het 'voorhof' (*azara*, עזרה) van de tempel is weer groter dan die van de stad Jeruzalem, etc. Voor een uitbreiding van het grondgebied van het 'voorhof' van de tempel is een besluit nodig van het groot sanhedrien, bestaande uit eenenzeventig 'rechters' (*dajaniem*, דיינים). Het bijzondere en zeer bijzondere (het heilige en allerheiligste deel) van het tempel terrein had een afgebakende oppervlakte, die niet uitgebreid kon worden.

•56. Alleen het groot sanhedrien was bevoegd om een klein sanhedrien voor iedere 'stam' (*sjevet*, שבט) te installeren en voor iedere stad met een bepaald minimumaantal mannelijke inwoners.

צכ"ג. כאדם הרובע דאיתקוש להדדי והרגת את האשה ואת הבהמה ואת הבהמה בהמה היינו רובע ואיתקוש בהמה היינו רובע ואיתקוש מה אשה בכ"ג אף בהמה בכ"ג

בכ"ג. כאדם הרובע דאיתקוש להדדי והרגת את האשה ואת הבהמה בהמה היינו רובע ואיתקוש בהמה היינו רובע ואיתקוש מה אשה בכ"ג אף בהמה בכ"ג (Drieëntwintig rechters zijn bevoegd). Omdat er sprake is van *hekesj*, 'nevenplaatsing' of 'juxtapositie' (*hekesj*, הקש) (in de Tora in Leviticus, *Vajikra* 20:16, namelijk): 'Deze (een beest dat actief) paart' (met een mens, i.c. een vrouw) (*harovea*, הרובע) en dit citaat kan vergeleken worden met het citaat over 'hij (een mens, i.c. een man) die (actief met een beest) paart' (*hanirva*, הנרבע). De activiteiten van zowel het beest als de vrouw in de pasoek zijn nevenschikkelijk. Beiden, de vrouw en het beest moeten gedood worden en nu de vrouw door drieëntwintig rechters berecht moet worden, dient dat ook voor het beest te gelden (wegens de nevenschikking van de vrouw en het beest moet zowel de vrouw als het beest dezelfde straf krijgen en ook beiden door een rechtbank van drieëntwintig rechters berecht worden). (z)•

כמיתת בעלים. אם היה נידון בחיוב מיתת בית דין מיתת בית דין דבני עשרים ושלשה כך מיתת השור דהאי בעליו יומת קרא יתרא להך דרשא ולא דנתחייב קטלא כדמפרש טעמא בגמי

כמיתת בעלים. אם היה נידון בחיוב מיתת בית דין דבני עשרים ושלשה כך מיתת השור דהאי בעליו יומת קרא יתרא להך דרשא ולא דנתחייב קטלא כדמפרש טעמא בגמי *Soals* (in dit geval) eigenaren gedood worden door steniging. Dat wil zeggen: zoals iemand (i.c. de eigenaar van de os) beoordeeld moet worden door een rechtbank bestaande uit drieëntwintig (rechters) in verband met het feit dat het om een halsmisdad gaat (die de doodstraf tot gevolg heeft), zo moet ook de terdoodveroordeling van de os door een rechtbank bestaande uit drieëntwintig rechters beoordeeld worden. Echter de tekst van de Tora wordt zodanig geïnterpreteerd dat de eigenaar van de os niet letterlijk ter dood wordt gebracht, zoals in de Gemara [zie verderop Talmoed Sanhedrien folio 15b] wordt uitgelegd. (aa)•

ברדלס. חיה היא

Bardeles, panter (afgeleid van het Grieks: *παρδαλις*) (anderen zeggen: hyena). Dat is een wild dier. (ab)•

הזאב והארי כו'. שהמיתו אדם ונידונו בסקילה כשור דאמרינו צכ"ג אחד שור ואחד כו' ששור שנגח את הפרה

הזאב והארי כו'. שהמיתו אדם ונידונו בסקילה כשור דאמרינו בכ"ג אחד שור ואחד כו' Is iemand gedood door een wolf, een leeuw etc. Wanneer een mens (door toedoen van een van deze beesten) is ge-

כמיתת בעלים כך מיתת השור

Zoals in dit geval eigenaren gedood^{aa} worden⁵¹ door steniging, zo wordt ook het beest gedood namelijk gestenigd.

Ten derde: de bestraffing van niet-gedomesticeerde of wilde dieren die een mens doden.

הזאב והארי, הדוב והנמר והברדלס והנהש
Is iemand gedood door een wolf, een leeuw, een beer, een jachtluipaard, een panter^{ab} of een slang,^{ac}

מיתתו בעשרים ושלשה

dan wordt hun doodstraf door een rechtbank bestaande uit drieëntwintig rechters uitgesproken.

רבי אליעזר אומר: כל הקודם להורגו זכה
Rabbi Eliëzer zegt: Eenieder die het desbetreffende dier doodde voordat de rechtszitting plaats had, heeft zich verdienstelijk⁵² gemaakt.

רבי עקיבא אומר: מיתתו בעשרים ושלשה
Rabbi Akiva zegt echter: De terechtstelling van deze beesten dient pas plaats te hebben nadat het doodvonnis uitgesproken is door een rechtbank bestaande uit drieëntwintig rechters.

Ten vierde: de berechting van de stam die afgedien dient, de valse profeet en de hogepriester.

אין דנין לא את השבט, ולא את נביא השקר, ולא את כהן גדול, אלא על פי בית דין של שבטים ואחד
Voor de berechting van een stam^{ad} (sjevet, שבט), een 'valse^{ae} profeet' (navie sjeker, שקר), en een 'hogepriester' (koheen gadol, כהן גדול) is alleen een gerechtshof bestaande uit eenenzeventig⁵³ rechters bevoegd.

De toestemming van het groot sanhedrien is vereist in een aantal gevallen, met andere woorden: De competenties van het groot sanhedrien.

Ten eerste: al of niet toestemming verlenen voor een 'willekeurige oorlog' (milchemet resjoet, מלחמת רשות).

ואין מוציאין למלחמת הרשות - אלא על פי בית דין של שבטים ואחד

Men mag slechts ten strijde trekken voor een 'willekeurige oorlog'^{af} (milchemet resjoet, מלחמת רשות), een oorlog niet zijnde een veroveringsoorlog,⁵⁴ met goedkeuring van het gerechtshof, bestaande uit eenenzeventig rechters.

dood, dan wordt dat betreffende beest veroordeeld tot steniging, evenals de os, zoals gezegd wordt in Talmoed Baba Kama folio 54b in de Misjna: Zowel een os als ieder ander dier (worden aan elkaar gelijkwaardig beschouwd en ter dood gebracht). (ac) •

ואין דנין לא את השבט. רובו של שבט שעברו ע"ז במזיד

ואין דנין לא את השבט. רובו של שבט שעברו ע"ז Voor de berechting van een stam. [Een 'stam' (sjevet, שבט) i.c. één van de twaalf stammen van Jisraël.] (Dat wil zeggen:) Indien de meerderheid van één stam zich met opzet bezondigde aan 'afgodendienst' (avoda zara, עבודה זרה). (ad) •

כזיא השקר. בחנק בגמ' (דף טז). צני מנלן דבעי שבעים ואחד

נביא השקר. בחנק בגמ' (דף טז). בעי מנלן דבעי Een valse profeet. (De straf voor de valse profeet, zie Deuteronomium, Devariem 13:2) bestaat uit verwurging zoals in de Gemara wordt uitgelegd [Talmoed Sanhedrien folio 16a] en hiervoor is een gerechtshof van éénenzeventig (rechters) bevoegd. (ae) •

במלחמת הרשות. כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל

במלחמת הרשות. כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל 'Een willekeurige oorlog' (milchemet resjoet, מלחמת רשות). Iedere oorlog die door Jisraël gevoerd wordt, heet een milchemet haresjoet, 'een oorlog waarvoor toestemming van het groot Sanhedrien nodig is', uitgezonderd de oorlogen die Jehosjoea (de zoon van Noen) voerde (hiervoor was een nadrukkelijke opdracht gegeven vanuit de Tora) en deze oorlogen dienden ertoe het land Jisraël te veroveren. (af) •

על העיר. ירושלים

De stad etc. i.c. על העיר. ירושלים. Jeruzalem. (ag) •

סנהדריות. שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של כ"ג בכל עיר ועיר כדכתיב (דברים טז) תתן לך בכל שערך ולריכין בית דין הגדול שבלשכת הגזית ולהושיבם וכו' יליף בגמ' צני

סנהדריות. שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של כ"ג בכל עיר ועיר כדכתיב (דברים טז) תתן לך בכל שערך וצריכין בית דין הגדול שבלשכת (Kleinere) gerechtshoven' (sanhedriot ketanot, סנהדריות קטנות). Want er houden kleinere sanhedriot bestaande uit drieëntwintig rechters, in iedere stad zitting, zoals voorgescreven is (in Deuteronomium, Devariem 16:18): "(Rechters en justitiebeambten) zullen jullie je aanstellen in al jullie poorten (die de Eeuwige, jullie God, jullie geeft, naar jullie stammen; en zij zullen rechtspreken over het volk met een rechtvaardige rechtspraak)." En hieruit volgt de noodzaak van (het bestaan van) het 'hoogge-

Het 'gebod' (mitsva, מצוה) om dit te doen is beschreven in Deuteronomium, Devariem, 16:18:

שפטים ושטרם תתן לה בכל שעריך אשר יהנה אלקיך נתן לה לשבטיה ושפטו את העם אלקיך נתן לה לשבת עם לאמר "Rechters en justitiebeambten zullen jullie voor jezelf benoemen in al jullie poorten, die de Eeuwige, je God, je geeft naar (het aantal van) jullie stammen; en zij zullen het volk richten met een rechtvaardige rechtsnorm."

• 57. Zie Deuteronomium, Devariem 13:13 e.v.: יהנה אשר יהנה פי תשמע באחת עריה אשר יהנה אלקיך נתן לה לשבת עם לאמר

"Wanneer je zult horen van een van je steden, die de Eeuwige, je God, je geeft om je daar te vestigen als volgt:" יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר גלגה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם "Onbetrouwbare mannen zijn uit jullie eigen midden naar voren gekomen en hebben de inwoners van hun stad als volgt verleid: Laten we andere goden gaan dienen, die jullie niet gekend hebben."

וירשית וקמרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר געשתה התועבה הזאת בקרבך

"Dan moeten jullie dat heel goed onderzoeken en bekijken en er vragen over stellen. En is deze zaak waar dan is deze gruwel daadwerkelijk onder jullie voorgekomen."

הנה תכה את ישבי העיר ההוא לפי תרב התרם אתה ואת כל אשר בה ואת בקמתה לפי תרב ואת כל אשר בה ואת בקמתה לפי תרב

"Dan zullen jullie de inwoners van die stad doden door middel van het zwaard en jullie zullen deze stad en alles wat erbij hoort in de ban doen en haar vee zullen jullie met het zwaard doden."

Het is in de joodse geschiedenis nooit voorgekomen dat zoiets gebeurd is. De wet hieromtrent wordt echter in de Tora vermeld en uit de systematische wijze van onderzoek, waarbij zeven vragen gesteld worden, worden ook andere zaken geleerd waarbij ernstige misdaden gepleegd zijn.

Ein stad die volgens de 'joodse wet' (halacha, הלכה) vernietigd dient te worden heet een 'verleide' [of '(tot afgoderij) overgehaalde' of 'afvallige' stad] (ir hanidachat, עיר הנדחת).

• 58. Het een en ander wordt uiteengezet in de Gemara in Talmoed Sanhedrien folio 16b.

• 59. Zie Numeri, Bamidbar 11:16: ויאמר יהנה אל משה אספה לי שבועים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם "Hierop zei de Eeuwige tot Mosjee: Verzamel Mij zeventig mannen van de oudsten van

Jisraël van wie je weet dat zij de oudsten van het volk zijn en hun justitiebeambten; en neem hen mee naar de tent der samenkomst, zodat zij zich daar naast je plaatsen."

וירדתי ודברתי עם ואצלתי מן הרים אשר עליהם עליהם ונשאו אתה במשא העם ולא תשא אתה לבדך

"Dan zal Ik afdalen en daar met jou spreken en Ik zal afscheiden van de geest die op jou rust en op hen leggen; daarna zullen zij met jou de last van het volk dragen en zul je deze niet alleen dragen."

Ten tweede: al of niet toestemming verlenen in geval van stadsuitbreiding van Jeruzalem of uitbreiding van de tempelsterreinen.

אין מוסיפין על העיר, ועל העזרות - אלא על פי בית דין של שבועים ואחד

De stad^{ag} en de terreinen van de tempel⁵⁵ mogen pas worden uitgebreid na een uitspraak hierover van het gerechtshof bestaande uit eenenzeventig rechters.

Ten derde: het instellen van kleine sanhedriot voor de stammen, de regio's en de steden.

אין עושין סנהדריות לשבועים - אלא על פי בית דין של שבועים ואחד

Kleinere 'gerechtshoven' (sanhedriot ketanot, סנהדריות קטנות) voor de stammen^{ah} bestaande uit drieëntwintig rechters mogen alleen door het 'hooggerechtshof' (sanhedrien hagadol, סנהדרין הגדול) bestaande uit eenenzeventig rechters ingesteld worden.⁵⁶

Ten vierde: het rechtspreken over een stad of over steden die veroordeeld worden tot de status van een afgewezen of verloren stad.

אין עושין עיר הנדחת - אלא על פי בית דין של שבועים ואחד

Geen enkele stad kan bestempeld worden als een 'verleide' (ir hanidachat,⁵⁷ [of '(tot afgoderij) overgehaalde' of 'afvallige' stad], zonder het decreet van het 'hooggerechtshof' (sanhedrien hagadol, סנהדרין הגדול) bestaande uit eenenzeventig rechters.

אין עושין עיר הנדחת בספר

Een stad aan de grens kan niet bestempeld^{ai} worden als een 'verleide' stad [of '(tot afgoderij) overgehaalde' of 'afvallige' stad]. (עיר הנדחת, ir hanidachat).

ולא שלש, אבל עושין אחת או שתיים

En ook kunnen geen drie steden tegelijkertijd als een 'verleide' stad [of '(tot afgoderij) overgehaalde' of 'afvallige' stad].

(עיר הנדחת, ir hanidachat) bestempeld worden, maar dit kan wel met een of twee steden.⁵⁸

סנהדרין גדולה היתה של שבועים ואחד

Het groot sanhedrien bestaat uit eenenzeventig leden.

•60. Mosjee en de oudsten van het volk Jisraël telden samen eenenzeventig mannen.

•61. Zie verderop in de Gemara in Talmoed Sanhedrien folio 17a.

•62. Zie Numeri, *Bamidbar* 35:24-25: וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמִּפְקָה וּבֵין גְּאֹל הַדָּם: “Dan zal de gemeente rechtspreken tussen degene die geslagen heeft en de bloedwreker naar deze rechtsbepalingen.”

וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הַרְצָח מִיַּד גְּאֹל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אֶת הָעֵדָה אֶל עֵיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה וְיָשֵׁב בָּהּ עַד מוֹת הָעֵדָה “En dan zal de gemeente de moordenaar red- den uit de hand van de bloedwreker en zal de gemeente hem terugbrengen naar de stad van zijn toevlucht, waarheen hij gevluht was. En hij zal daar blijven tot de dood van de hogepriester die men gezalfd heeft met de heilige olie.”

•63. Een gemeente is in dit geval een quorum van tien mannen, waarvan elk lid ouder dan dertien jaren is. Voor het leger gold een andere leeftijdsgrens, zie Numeri, *Bamidbar* 1:3:

מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וְיָמְעָלָה כָּל יֶזְעָא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל “Vanaf de leeftijd van twintig jaren en ouder zul je allen die uittrekken in het leger in Jisraël tellen naar hun legeronderdelen, jij en Aharon.”

•64. Het woord ‘gemeente’ (*eda*, עדה) of ‘groep mensen’ heeft ook weleens een ongunstige betekenis, zoals in de geschiedenis van de twaalf verspieters. Zie Numeri, *Bamidbar* 14:27:

עַד מָתִי לָעֵדָה הָרַעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי אֶת תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי שְׁמָעֵתִי “Tot wanneer nog met deze boze ‘gemeente’ (*eda*, עדה) die tegen mij mort? Het gemor van de kinderen Jisraël dat zij veroorzaken doordat zij tegen mij morren, heb Ik gehoord.” (Hierbij veroorzaken de tien verspieters door hun geklaag over het land van belofte gemor van de kinderen Jisraël. De twee andere verspieters, Jehosjoea de zoon van Noen en Kaleb de zoon van Jefoené, blijven echter God trouw en geloven in zijn hulp aan het joodse volk.) Tien mannen vormen dus een ‘gemeente’ of *eda*.

•65. *Eda*, עדה letterlijk: ‘gemeente’, maar in dit geval: een ‘groep van tien mannen’, te weten de tien verspieters.

•66. Zie Exodus, *Sjemot* 23:2: לֹא תִהְיֶה רִבִּים לְרֵעֶה וְלֹא תִעָנֶה עַל רֵב לְנִטְתֵּי אֲחֵרִי “Je mag de meerderheid niet ten slechte volgen; en je zult niet spreken bij een ‘rechtsgeding’ (*riv*, רב) of een ‘juridische comparitie’ door te neigen recht te spreken naar de meerderheid en (aldus) het recht te buigen”.

•67. Voor een vonnis in een halszaak waar de beklaagde de doodstraf boven het hoofd hangt.

•68. Men zou dus de meerderheid wel mogen volgen bij vrij-

rechtshof’ (*beet din hagadol*, בית דין הגדול) dat zitting had in de ‘kamer van de gehouwen steen’ (*liesjkat hagaziet*, לשכת הגזית) (waar het groot sanhedrien de ‘priesters’ (*kohaniem*, כהנים) controleerde). Zie ook verderop in de Gemara Talmoed Sanhedrien folio 16b. (ah) •

בספר. כרך המבדיל בין ישראל לנכרים ובלע”ז מרק”א ובגמרא (שם) מפרש טעמא

וּקְטֻנָּה שֶׁל עֲשָׂרִים וְשִׁלְשָׁה

En een klein sanhedrien bestaat uit drie-entwintig leden.

De Misjna zoekt naar de basis voor het quorum van het groot sanhedrien en het klein sanhedrien.

מִנֵּיִן לְגִדּוּלָה שֶׁהִיא שֶׁל שְׁבַעִים וְאַחַד שְׁנֹאמָר
Hoe weten wij dat een groot sanhedrien uit eenenzeventig leden bestaat? Omdat er gezegd is:⁵⁹

אֶסְפָּה לִּי שְׁבַעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל
“Verzamel Mij zeventig mannen van de oudsten van Jisraël.”

וּמִשָּׁה עַל גְּבִיָּהוּן

En met Mosjee⁶⁰ als leider over hen eenenzeventig mannen.⁶¹

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שְׁבַעִים

Maar rabbi Jehoeda zegt: Het groot sanhedrien bestaat uit zeventig man.

וּמִנֵּיִן לְקֻטְנָה שֶׁהִיא שֶׁל עֲשָׂרִים וְשִׁלְשָׁה שְׁנֹאמָר
En hoe weten we dat het klein sanhedrien uit drieëntwintig mannen bestaat? Omdat er gezegd is:⁶²

וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה וְהִצִּילוּ הָעֵדָה
“En de ‘gemeente’ (*eda*, עדה) zal veroordelen en de ‘gemeente’ (*eda*, עדה) zal redden.”

עֵדָה שׁוֹפְטָת, וְעֵדָה מַצְלָת
Er is dus een ‘gemeente’⁶³ (*eda*, עדה) die rechtspreekt^{aj} en een ‘gemeente’ (*eda*, עדה) die redt.^{ak}

הָרִי כָּאֵן עֲשָׂרִים

Dat betekent hier dus in totaal twintig mannen.

וּמִנֵּיִן לָעֵדָה שֶׁהִיא עֲשָׂרָה שְׁנֹאמָר

Maar hoe weten we dat een ‘gemeente’ (*eda*, עדה) uit ten minste tien mannen bestaat? Omdat er gezegd is:⁶⁴

עַד מָתִי לָעֵדָה הָרַעָה
“Tot wanneer nog met deze slechte ‘groep’⁶⁵ (*eda*, עדה) die tegen mij mort?”^{al}

וַיָּצְאוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב
En Jehosjoea en Kaleb worden van deze tien mannen uitgezonderd en vormen geen slechte ‘groep’ (*eda*, עדה) met hen.

Waarom een rechtbank in het algemeen uit een oneven aantal rechters moet bestaan.

וּמִנֵּיִן לְהִבְיֵא עוֹד שְׁלֹשָׁה מִמִּשְׁמַע שְׁנֹאמָר
En hoe weten we dat er nog eens drie rechters aan deze twintig dienen te worden toegevoegd? Omdat we dit kunnen begrijpen uit wat er gezegd is:⁶⁶

לא תהיה אחרי רבים לרעת: יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו. מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד, וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות, שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין, הטוה הדין על פיהם לחובה וצדיקי נפשות הכתוב על ריב, על רב, על רב, שאין חולקין על מופלא שבצבית דין, לפיכך מתחילין צדיקי נפשות מן הגד, לקטנים שבהן שואלין תחלה, שיאמרו את דעתם. לפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד, שירבו המחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לטות מדבריו, ולפי שהוא חסר יו”ד דרשו בו כן.

בספר. כרך המבדיל בין ישראל לנכרים ובלע”ז מרק”א ובגמרא (שם) מפרש טעמא
Aan de grens. Dit is een stad aan de grens van het land Jisraël en het niet-joodse buitenland; een grensplaats. En in laäz, לע”ז (dit is een afkorting van de ‘taal van de afgodendienaars’ [*lasjon avdé zara*, לשון עבדי זרה, heet dit: marche, grensgewest en in de Gemara [Talmoed Sanhedrien folio 16b] wordt de reden hiervan uitgelegd. (ai) •

עדה שופטת. עשרה מחייבין

Er is een *eda*, een ‘gemeente’ (*eda*, עדה) die rechtspreekt. (Dat wil zeggen: er is een quorum van) tien man (dat iemand) schuldig kan verklaren. (aj) •

ועדה מללת. עשרה מזכין אשמעינן קרא
לרריך עשרים שאם יחלקו יהיו עשרה מחייבין ועשרה מזכין

ועדה מצלת. עשרה מזכין אשמעינן קרא דצריך עשרים שאם יחלקו יהיו עשרה מחייבין ועשרה En een ‘gemeente’ (*eda*, עדה) dus minimaal tien mannen worden door de Tora als het minimaal vereiste quorum beschouwd om ten faveure van iemand te stemmen. Dat wil zeggen: er zijn dus twintig mannen nodig. Als er een gelijke uitslag van de stemming is, zijn er dus tien (mannen) die iemand veroordelen en tien (mannen) die iemand vrijspreken (en in dat geval wordt dus iemand bij het staken der stemmen vrijgesproken). (ak) •

לעדה הרעה. במרגלים כתיב

Met deze slechte groep etc. Hier wordt geschreven (in de Tora) over de (tien slechte verspieters). (al) •

אחרי רבים להטות ויש רבים שאתה נוטה אחריהם, ואימתי, בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין, וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה, מכאן אמרו דיני נפשות מטיין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה.

דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד, וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות, שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין, הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר, ואמצע המקרא דרשו ולא תענה על ריב, על רב, שאין חולקין על מופלא שבבית דין, לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד, לקטנים שבהן שואלין תחלה, שיאמרו את דעתם. לפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד, שירבו המחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו, ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן. אחרי רבים להטות ויש רבים שאתה נוטה אחריהם, ואימתי, בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין, וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה, מכאן אמרו דיני נפשות מטיין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה.

“Je mag de meerderheid niet ten slechte volgen. Er zijn (halachische) interpretaties op deze pasoek die door de geleerden van Jisraël gegeven worden: Maar de gebruikte taal in de pasoek dekt niet volledig de door hen gegeven interpretaties. Daarom hebben zij (uit deze pasoek) afgeleid dat men iemand niet schuldig mag verklaren met een meerderheid van één rechter (één stem). En het eind van de pasoek אחרי רבים להטות, “recht spreken door geneigd te zijn je te willen voegen naar de meerderheid”, interpreteren onze geleerden als volgt: Wanneer er twee rechters meer zijn (om iemand) schuldig verklaren dan rechters deze (persoon) vrijspreken dan moet het rechtsbesluit tot veroordeling genomen worden [zie ook Talmoed Sanhedrien folio 2a].

En het midden van de pasoek met de bewoordingen: “En je zult niet rechtspreken bij een rechtsgeding door te neigen naar de meerderheid”, waarbij, על רב, bij een rechtsgeding, (door onze geleerden) geïnterpreteerd wordt (alsof de pasoek gelezen dient te worden) als “door tegen het hoofd, de belangrijkste rabbijn in te gaan” (en dat zou dan betekenen) dat de rechters niet moeten bestrijden wat het ‘hoofd’ (rav, רב) of de belangrijkste of meest gezaghebbende figuur van de rechtbank, zegt (en/of meent qua veroordeling of vrijspraak). Dat is dan ook de reden dat men bij rechtsgedingen terzake van halsmisdrijven begon met te vragen naar het oordeel aan de zijde waar de minder vooraanstaande rechters zaten, zodat ze hun mening zouden geven naar hun eigen oordeel. En volgens de mening van onze geleerden is de uitleg van de woorden לרעות אחרי רבים להטות, “Je mag de meerderheid niet ten slechte volgen”, dat niet vanwege het stemverschil van één rechter aan iemand de doodstraf kan worden opgelegd, want dan zou in dat geval de meerderheid van slechts één stem

spraak. Want deze omgekeerde situatie volgt logischerwijs uit het feit dat “je niet zult rechtspreken bij een rechtsgeding door te neigen naar de meerderheid.” Om iemand ter dood te veroordelen moet dus de stemmenverhouding als volgt liggen: dertien voor en tien tegen!

•69. Voor het goede. Dat wil zeggen: voor een gunstige uitspraak.

•70. Zie Exodus, Sjemot 23:2: לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על רב לנטות אחרי רבים “Je mag de meerderheid niet ten slechte volgen; en je zult niet spreken bij een ‘rechtsgeding’ (riv, רב) of een juridische comparitie door te neigen recht te spreken naar de meerderheid en (aldus) het recht te buigen”.

•71. Er zijn dus minimaal tweeëntwintig rechters vereist bij een klein sanhedrien. Maar omdat er in theorie een uitslag kan komen van elf rechters voor en elf rechters tegen veroordeling moet er dus een oneven aantal rechters zijn; daarentegen kan iemand niet met de kleinst mogelijk meerderheid van één rechter veroordeeld worden en dus dient een klein sanhedrien uit drieëntwintig rechters te bestaan. Een rechter mag zich niet van stemming voor of tegen veroordeling onthouden. Belangrijk is de constatering dat een verdachte bij een stemverhouding van twaalf voor veroordeling en elf tegen veroordeling wordt vrijgesproken.

•72. Vanaf dertien jaar en ouder.

•73. Het minimumaantal mannen dat onder leiding van een overste staat, is tien, geheel conform het advies van de schoonvader van Mosjee, Jithro. Zie Exodus, Sjemot 18:13-27, waar gesproken wordt in vers 25 over overste over tientallen (saré asarot, שרי עשרה). Dat betekent dus in totaal elf man als kleinste eenheid. Dus een klein sanhedrien bestaat dan uit tweeëntwintig eenheden, zijnde tweehonderdveertig man. Maar een even aantal is niet mogelijk, derhalve komt rabbi Nechemja tot tweehonderddertig man.

•74. Diefstal: waarbij iemand geld of goederen steelt van zijn naaste. Verwondingen, of lichamelijk letsel toebrengen, waarbij men verplicht is schadevergoeding te betalen.

•75. De bedoeling van de Tana van de Misjna, de leraar van de Misjna, is dat hij iets extra's leert.

•76. Geschillen over ‘schuldbekentnissen’ (hodaot, הודאות) dat wil zeggen: dit gaat over iemand die van een ander geld claimt dat hij hem te leen heeft gegeven waarbij degene die het

geld geleend heeft, in de aanwezigheid van twee getuigen een keer heeft toegegeven dat hij het geld van de leenheer geleend heeft. Geschillen over ‘geldleningen’ (halvaot, הלואות) bijvoorbeeld wanneer iemand zijn naaste een geldlening heeft gegeven waar-

לא תהיה אחרי רבים לרעות

“Je mag de meerderheid ^{am} niet ten slechte ⁶⁷ volgen.”^{an}

שומע אני שאהיה עמהם לטובה

Ik zou hieruit kunnen opmaken^{ao} dat ik deze meerderheid wel mag volgen voor het goede.^{68 69}

אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות

Indien dit zo is, waarom staat dan verderop aan het einde van dit ‘vers’ (pasoek, פסוק):⁷⁰ “Je zult je bij een rechtsgeding niet uitspreken door te neigen naar de meerderheid het recht te buigen”?

לא פהטייתך לטובה הטייתך לרעה

Het neigen naar het goede bij een gunstige uitspraak of vrijspraak is niet hetzelfde als het neigen naar het kwade bij een uitspraak ten slechte, c.q. de doodstraf.^{ap}

הטייתך לטובה על פי אחד

Men mag neigen naar het goede, dus iemand vrijspreken, met één stem verschil

הטייתך לרעה על פי שנים

en men mag iemand pas veroordelen met twee stemmen verschil.⁷¹

ואין בית דין שקול

Maar een rechtbank mag geen even aantal leden hebben.^{aq}

מוסיפין עליהם עוד אחד

Dus voegt men nog één lid toe.

הרי כאן עשרים ושלשה

We hebben nu hier in dit geval drieëntwintig leden.

Het aantal meerderjarige⁷² joodse mannen dat in een stad moet wonen, wil de stad een klein sanhedrien hebben.

וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין

En hoeveel mensen moeten in een stad wonen, zodat deze geschikt is om een klein sanhedrien te hebben?

מאה ועשרים. רבי נחמיה אומר: מאתים ושלשים, כנגד שרי עשרות

Honderdveertig^{ar} volwassen joodse mannen. Rabbi Nechemja zegt: Tweehonderddertig^{as} omdat het minimumaantal mannen dat onder één leidinggevende valt, tien⁷³ mannen is.

Tot het eind van het eerste hoofdstuk wordt nu de brontekst van de hele Misjna die nu behandeld is, uitgeplozen en bediscussieerd in de Gemara tot folio 18a.

ALFABETISCHE WOORDENLIJST

almana	אַלמָנָה	weduwe
asjam	אַשָׁם	schuldoffer
asjera	אַשִׁירָה	afgodsboom
avoda zara	עֲבוּדָה זָרָה	afgodendienst
bechor	בְּכוֹר	eerstgeborene
bediëved	בְּדִיעָבָד	achteraf, a posteriori
bedika	בְּדִיקָה	kruisverhoor
beet dien	בֵּית דִּין	rechtbank
behema	בְּהֵמָה	groot stuk vee
beracha	בְּרָכָה	zegenspreuk
bikoeriem	בִּפְּוֵרִים	eerstelingen
birkat hakohaniem	בִּרְכַּת הַכֹּהֲנִים	priesterzegen
birkat hamazon	בִּרְכַּת הַמָּזוֹן	gebed na de maaltijd waarbij men brood heeft gegeten
bosjet	בוּשָׁת	immateriële schade of vernedering
botsea	בוּצָע	arbitrèr
chajav	חַיֵּב	schuldig of schadeplichtig
chakira	חֻקִּירָה	ondervraging
chala	חֻלָּה	broodkoek
chalal	חֻלְל	een ontwijd persoon
chalav	חֵלֶב	melk
chalitsa	חֻלְצָה	ontschoeiing: het ontdoen van de schoen van de zwager door de weduwe van de broer van de zwager
chameets	חֶמֶץ	zuurdeeg, gezuurde substantie
chaseer	חֶסֶר	onvolledig, defectivum
chatat	חַטָּאת	zondoffer
chelev	חֵלֶב	vet
choepa	חֻפָּה	huwelijksbaldakijn of trouwhemel
daf	דָּף	bladzijde of folio
dajan (mv dajaniem)	דַּיָּן	rechter
darsjenen	לְדַרְוֵשׁ	deduceren of ergens uit concluderen
derisja	דְּרִישָׁה	gerechterlijk onderzoek
diboer hamatchiel	דִּבּוּר הַמַּתְחִיל	beginwoorden
diné chavalot	דִּינֵי חֲבֻלוֹת	rechtszaken of wetten betreffende toegebracht lichamelijk letsel
diné gezelot	דִּינֵי גְזִילוֹת	rechtszaken of wetten betreffende roof
diné halevaot	דִּינֵי הַלְוָאוֹת	rechtszaken of wetten betreffende leningen
diné hodaot	דִּינֵי הוֹדָאוֹת	rechtszaken of wetten betreffende schuldbekentissen
diné mamonot	דִּינֵי מַמוֹנוֹת	financiële rechtsgedingen
diné nafasjot	דִּינֵי נְפָשׁוֹת	halszaken
eda	עֵדָה	gemeente
ediem	עֵדִים	getuigen
éém	אֵם	moeder
éém lamikra	אֵם לְמִקְרָא	leeswijze
Elohiem	אֱלֹהִים	God
elohiem	אֱלֹהִים	rechters
eroesien	אִירוּסִין	verloving of ondertrouw
eved kenaäni	עֶבֶד כְּנַעֲנִי	een niet-Joodse knecht
ganav	גָּנָב	dief
gazlan	גַּזְלָן	rover